

A RÓMAI „MAGYARORSZÁGI NAPLÓ” TUDÓSÍTÁSAI SAVOYAI EUGÉN HERCEG 1716–1717. ÉVI TEMESKÖZI HADJÁRATÁRÓL

Bevezető

„Tanár Úr, maga aztán tudja, hogy hova kell ülni!” – súgta a fülembé vagy húsz évvel ezelőtt a Vatikáni Könyvtár nagy-olvasótermében (*Sala stampati*) egy doktorandusz római egyetemi tanítványom. Nem, nem tudtam. Mivel elég buta ábrázatot vághattam, így az akkor doktori disszertációját készítő lány rámutatott az asztalom feletti polcokra, ahol a régi római évkönyvek sorakoztak, és az első hét kötet gerincén ott állt (áll ma is): *Diario Ordinario d’Ungheria*, azaz: *Magyar Napló*. Azt sem tudtam, hogy valaha is létezett egy ilyen kiadvány, és főleg azt nem, hogy ez volt az első rendszeresen megjelenő római újság (ezt jelzi a címben lévő „ordinario” kifejezés).¹

Azt tudtam, hiszen közismert, hogy a XVII–XVIII. századforduló olasz könyvatos kiadványai (*avvisi*) részletesen foglalkoztak a XI. Ince pápa által kezdeményezett keresztes háború eseményeivel, Buda visszafoglalásával és a török kiűzésével. Olasz–magyar kulturális kapcsolatok történetével foglalkozó irodalomtörténészként magam is tanulmányoztam az egykorú olasz költők Magyarország török hódítás alóli felszabadításáról írt verseit, és tudom, hogy Eugenio di Savoia (*Savoyai Eugén*) szinte minden Dunán, Tiszán, Dráván, Száván való sikeres átkelésének hírére Itália-szerte dicsőítő költemények születtek, melyek különösen nagy figyelmet szenteltek a hadjáratokban hősiessen szereplő olaszoknak, és a római Árkádia Irodalmi Akadémián árkádikus verskoszorúkat adtak ki a győztes hadvezérek tiszteletére.

Magyarország felszabadításának olasz (és európai) visszhangjával a hazai szakirodalom részletesen foglalkozott,² és a római magyar tanszék szerkesztette olasz hungarológiai folyóiratunkban 1986-ban közöltük is a Magyarország területén folytatott törökellenes harcokra vonatkozó fontosabb olasz levéltári fondok részletes jegyzékét (*Rivista di Studi Ungheresi*, 1986.1).³ Ugyanakkor, egészen addig, amíg a Vatikáni Könyvtárban fel nem néztem a mellettem lévő, a fiatal kutatónő által megjelölt könyvszekrényre, nem volt tudomásom erről a római kiadványról, mely 1716. augusztus 5-től a pozsareváci békéig két éven át hetente háromszor részletesen beszámolt a Temesköz majd Belgrád felszabadításáról és az ezt követő béketárgyalásokról.

Azt sem tudtam, hogy ez a római újság, amely eredetileg a Savoyai Eugén által vezetett hadjárat híreiről volt hivatva a római közönséget tudatni, a hadjáratok befejezését és a béke megkötését követően sem szűnt meg, hanem átalakult „hazai és külföldi tudósításokat” tartalmazó római napilappá, mely egészen 1848-ig jelent meg, és az egyik legkedveltebb olasz társasági újságnak számított, igaz, már „csak” *Napló* (*Diario Ordinario*) címmel.

¹ Lásd: *Pantini*: Le radici ungheresi; *Sárközy* 1995.; *Sárközy* 2015. 200–202. o.

² Lásd: *Jászay* 1983. 385–387. o.

³ *Gueze* 1986. (Az olasz állami levéltár törökellenes magyar hadjáratokra vonatkozó anyaga.)

A kis, 7×12 cm formátumú, 24 oldalas kiadványt Giovanni Francesco Chracas római nyomdász jelentette meg Róma belvárosában, a Via del Corsón, a San Marco-templom szomszédságában létesített nyomdájában (*Nella Stamperia di Gio. Francesco Chracas presso S. Marco al Corso*). Halálát követően öccse, Antonio, majd annak halála után lánya, Caterina Chracas szerkesztette 1731-től negyven éven át igen nagy közmegebecsülésnek örvendő. Valószínűleg ő volt az első „újságíró” Európában. Munkásságának elismeréseképp a Római Árkádia Akadémia 1743-ban – Voltaire-rel és Faludi Ferencsel egy esztendőben – tagjai sorába választotta. A Chracas családról az olasz életrajzi enciklopédiák csak annyit említenek, hogy a Magyar Királyság területéről költöztek át Itáliába, és hogy furcsán hangzó nevükről a római közönség az általuk szerkesztett lapot egyszerűen csak „Cracas”-nak hívta. Sőt, amikor 1887-ben a Római Nemzeti Könyvtár könyvtárosa, Costantino Maes újra indította a lapot, elhagyta a korábbi címet és immár a *Cracas* néven jelentette meg a római bulvárlapot egészen 1893-ig.

Ha a Chracas család valóban a Magyar Királyság területéről költözött át Itáliába, akkor nem zárhatjuk ki, hogy a Chracas név eredetileg Karakas, vagy Karikás lett volna, ahogy Rákóczit olasz földön „Ragozzi”-nak hívták. Ez egyúttal magyarázatot adna a lap címére és arra is, hogy miért épp a magyarországi hadjáratról kezdték el tájékoztatni a római olvasókat, és csak mellékesen a magyarországi hadjárattal párhuzamosan zajló földközi-tengeri ütközetekről, melynek során a velencei és a pápai hajók újabb vereséget mértek a török flottára.

Jelen írásomban szeretnék beszámolni a római *Magyar Napló* első három évfolyamának a törökök a Magyar Királyság területéről történt végső kiűzéséről szóló tudósításairól.⁴

A Diario Ordinario d'Ungheria tudósításai Savoyai Eugén herceg temesközi hadjárataról

A lap kolofonja szerint az újságot Bécsben és Rómában (*Vienna&Roma*) szerkesztették, és a Piazza del Popolótól a Piazza Venezia-ra vezető *Corsón* lévő nyomdában nyomtatták (*Nella stamperia di Gio. Francesco Chracas presso S. Marco al Corso*). Valószínűleg a Bécsben kiadott harctéri tudósításokat futárral juttatták el Rómába és ott olaszra fordították. Legalábbis erre utal, hogy a harctéri tudósításokat követően a legtöbb szám végén ott áll egy külön beszámoló a császári udvar társasági eseményeiről és egy összeállítás a Nyugat-Európából ide érkező fontosabb hírekből.

Az első, 1716. augusztus 5-én megjelent szám a Bács melletti császári táborból július 27-i dátummal keltezett tudósítással kezdődik (*In data dell' 5 Agosto dal Campo Cesareo presso Batsch*), mely beszámol arról, hogy a Trautson- és Gehlen-ezredek (*reggimentí*⁵) zászlószentelési szertartása közben egy igen nagyméretű sas jelent meg az égen, amit

⁴ Az események menetéhez ma is jól használható vezérfonal lehet a múlt század első felében készült nagy hadtörténelmi összefoglaló vonatkozó része: Bánlaky 1941. 3–72. o. (*III. Károly első háborúja a törökök ellen. 1716–1718* című fejezet, számos térképmelléklettel.) Az egykorú források közül pedig lásd Pálffy János tábornagy Károlyi Sándorhoz írott leveleinek válogatott kiadását: *Bánkúti* 1991.

⁵ A XVIII. század eleji katonai szakszavakat mai jelentésük szerint adom meg, feltüntetve az idézett szövegben szereplő olasz kifejezést. Itt szeretném megköszönni a szerkesztőség szakmai tanácsait és segítségét a szöveg végleges változatának megformálásában.

mindenki jó jelnek vélt. Tájékoztat arról is, hogy megkezdődtek a pétervárad-i ütközet előkészületei, a császáriak ponton-hidakat létesítettek a Dunán.

A második szám tíz nappal később, augusztus 15-én jelent meg, immár a Pétervárad melletti csata után. Részletesen beszámol a július 28-i első nagy ütközetről, melynek során a császári csapatok elfoglalták a török táborát. A nagyvezír (*Gran Visir*) is fejezketen elmenekült, otthagya sátrát és összes iratát. A császáriak 170 ágyút és hozzájuk való löszert zsákmányoltak, övék lett a törökök teljes élelmiszer tartaléka, több ezer bivaly és marha. Ugyanakkor nagy veszteségei voltak a császári seregeknek is, több mint három ezer halott és sebesült. A főhadiszállásról kiadott jelentés részletesen beszámol a csatáról, a hadizsákmányról, a halott és sebesült tisztokról, akik között volt az ütközetet irányító gróf Pálffy János tábornagy (*Maresciallo Generale di Campo*), horvát bán is, aki könnyebben megsebesült, amikor a törökök a második lovát is kilőtték alóla, illetve a fővezér unokaöccse, Emanuele Savoya herceg, akit törött lábbal a család ráckevei kastélyba szállítottak. A győztes csata után a Futak melletti táborban *Te Deumot* tartottak és eltemették a halottakat. Az augusztus 15-i bécsi jelentés hírt ad arról, hogy hajón a császárvárosba szállították a zsákmányolt török zászlókat, melyeket a Stephanskirche oltárának két oldalán helyeztek el az ünnepi szentmise alkalmából.

Az augusztus 19-én kiadott (3.) szám közli a császári csapatok a pétervárad-i csatára készített hadrendjét (*Ordine di Battaglia*), felsorolja az első és az azt követő vonalakban résztvevő egységeket (*squadroni, battaglioni*), a tüzérség összetételét, a csatában elesettek (1840) és sebesültek (1536) pontos számát, és a zsákmány összetételét (3000 ökör, 5000 marha, 600 teve, több ezer juh, több ezer szekér muníció és élelmiszer). A lap az utolsó öt oldalon közli Savoyai Eugén levelét, melyet augusztus 6-án, a török *Gran Visir* sátrában írt a császárnak.

A negyedik szám (augusztus 23.) Magyarországról, Horvátországból, Erdélyből és végül Bécsből közöl híreket a császári csapaterősítések mozgásáról, arról, hogy a császáriak Temesvár ostromára készülnek, miközben a törökök a „tragikus körülmények között” elhunyt nagyvezír helyébe a belgrádi pasát nevezték ki a seregek főparancsnokává.

Augusztus 29-én a lap tudósít a pétervárad-i győzelem hírére Szebenben (*Hermanstadt*) tartott nagy ünnepségről, valamint arról, hogy a török foglyok között volt harminc magyar lázadó is (*ribelli ungheresi*), köztük az ifjú Bercsényi (*giovane Berezeni*),⁶ valamint arról, hogy Vaskapu felől egy nagyobb török sereg és ezer magyar kuruc (a lapban: *ribelli*, azaz, lázadó) betört Erdélybe. Pálffy János gróf húszezres sereggel megy Temesvár ostromára, de a magas vízállás megakadályozza a hadműveletek elkezdését. A sereg másik fele Belgrád alá vonult.

A szeptember 5-én megjelent (7.) szám Déváról, Szegedről és Eszékéről, valamint Erdély déli határvidékéről közöl híreket. A lap szerint a Vaskapunál elfogott „magyar felkelők” szerint a török szultán Rákóczi (*Ragozzi*) akarja megbízni Erdély elfoglalásával. Budai hírek szerint Debrecenben, Tarczalban és Tokajban is „rebelliseket” fogtak el, akiket a kassai börtönbe zártak.⁷

⁶ A *Berezeni* névalak bizonyára nyomdahiba (elírás) *Berczeni* helyett, de Bercsényi Miklós kuruc főgenerális László nevű fia nem vett részt a harcokban, az ő vagy apja fogságba esésének híre mindenképpen tévedés.

⁷ Lásd erre: *Seres* 2012.

A szeptember 17-i szám szerint augusztus 24-én Pálffy generális fontos hírekkel kereste fel a fővezért (*per dare a Sua altezza Serenissima informazione a bocca sopra alcune cose*), Draskovits János gróf (*Sergente Generale Giovanni Daskovic*) pedig seregével megérkezett Eszékre.

Októbertől kezdve a magyarországi hadszíntér hírei mellett a lap rendszeresen beszámol a földközi-tengeri görög szigetekért folyó tengeri csaták eseményeiről, a lengyel-orosz konfliktusról és a tatár-török betörések elleni lengyel ellenlépésekről is. Ekkor még az egyes számok mindig a magyarországi hírekkel kezdődtek (*Dall’Ungheria*), és csak ezeket követték a földközi-tengeri (*Da Levante*) és a Lengyelországból érkező hírek (*Dalla Polonia*). Temesvár bevétele után változott meg (s vált egyre gyakoribbá) a beszámolók sorrendje, az viszont majdnem általános, hogy az egyes lapszámok mindig a bécsi udvarba érkező hírekkel zárulnak (melyek hasonlatosak a mai távirati irodák jelentéseihez), és a bécsi társasági élet eseményein túl beszámolnak a nyugat-európai országokban történetekről is.

A magyarországi hírek többnyire abból a naplóból származnak, melyet a császári sereg fővezérének szerkesztettek, és küldtek rendszeresen a császári udvarba futárok útján. Ezt a forrást a lap is jelzi (*Dal diario del Campo Cesareo, illetve Estratto di lettera del campo Cesareo sotto Temesvár*).

Az 1716. augusztus végi, szeptember eleji számok a tábori napló (*Diario di Campo*) alapján rendszeresen beszámolnak arról, hogy Budáról egymás után indulnak a Temesvár ostromához szükséges ágyúkat és lőszer szállító hajók, illetve érkeznek Szegedre az élelmiszerral megrakott szekerek. A szeptember 9-i szám már arról számol be, hogy hetedikén megkezdődött Temesvár ostroma. Miután Marsili gróf (*Sergente Generale Marsili*⁸) vezette tüzserészek (*guastatori*) befejezték a várfalak aláaknázását, a tüzérség elkezdte a vár ágyúzását.

Temesvár ostromának hírei közben a szeptember 19-én megjelent (9.) szám 13 oldalon keresztül részletesen beszámol a július 4. és augusztus 22. között Korfu mellett lezajlott tengeri ütközetről és azt követően a szigeten lévő török erőd bevételéről (*Diario dell’assedio e della liberazione della piazza di Corfù*). Szeptember 25-i hír, hogy egy török felmentő sereg megpróbált áttörni Pálffy János táborán és így bejutni a várba, de a támadást visszaverték. A csatában a törökök 400 főt veszítettek. Közben az állandó ágyúzás következtében három nagy rés keletkezett a várfalon. Ez idő alatt Erdődy György Horvátországból 1500 lovasával áttört a török oldalra és felgyújtott egy török erősséget, majd visszatért Kostanjicába (*Costanizza*).

Az október 10-i lap számol be az október 1-jén elkezdődött temesvári ostromról. Pontosan leírja a külső vár ostromában résztvevő egységek hadrendjét (*Ordine col quale fu dato l’Assalto alla Palanca di Temesvár*) és arról is tájékoztat, hogy az ostrom alatt Savoyai Eugén herceg is a tűzvonalban tartózkodott. Az október 14-i szám közli a császári csapatok veszteségeit, a halottak és sebesültek számát, az elesett tisztek nevét

⁸ Nem a Buda visszafoglalásában komoly szerepet játszó Luigi Ferdinando Marsili (Marsigli) grófról, a *Danubius Pannonico-Mysicus* szerzőjéről van szó, hiszen a neves természettudóst és térképészt a spanyol örökösödési háborúk során 1704-ben Breisach erődjének feladása miatt megfosztották a császári hadseregben viselt rangjától. 1716–1717-ben a Francia Tudományos Akadémia tagjai közé való felvétele után a Lago di Gardánál élt és írta tudományos munkáit. Lásd: *Bruzzo* 1921.; *Herczeg* 1982. Az itt említett Marsigli tábornok a szakirodalom szerint 1717. július közepén esett el Belgrád ostrománál. Lásd: *Bánlaky* 1941. 43. o.

(melyek között nincs magyar név). A bevett külső vár egyik bástyáján 23 nagy ágyút helyeztek el, melyekkel tűz alá vették a belső várat. Ezt követően a törökök október 13-án kitűzték a fehér zászlót (*Il nemico verso le ore 11 e mezzo di esposto una bandiera bianca e dimandato a capitolare*), és megkezdődtek a fegyverletéleti tárgyalások, melyeket Wallis gróf vezetett. 14-én írta alá Achmed aga a fegyverletéleti megállapodást, és 16-án a török sereg elkezdte a kivonulást a városból. A lapból megtudjuk, hogy október 24-én vasárnap délelőtt a Stephansdombon *Te Deum*ot celebráltak a temesvári győzelem hírére, annak alkalmából, hogy a város 164 év után felszabadult a török megszállás alól. Az ostrom végére érkezett meg Savoyai Eugén táborába Orazio Rosponi pápai főudvarmester, aki átadta XI. Kelemen pápa ajándékát, a kereszténységet védelmező hadvezérek számára 1386-ban alapított legnagyobb pápai kitüntetést, egy dísztört (*stocco*). A lap 15. száma közli a fegyverletéleti egyezmény pontjait (*Punti di capitolazione domandati dagli Assediati di Temesvár*).

Az október 28-i lap beszámol a császári csapatok halottainak és sebesültjeinek számáról a főtisztoktól a közkatonáig (*generalì, colonelli, tenente colonelli, sergente maggiori, capitani, tenenti, alfieri, forieri, caporali, comuni*), összesen 457 halotról és 1492 sebesültről, akiket hajókon Pestre szállítottak az időközben felállított kórházakba.

A temesvári diadal után a lap visszatér a külföldi hadszínterek eseményeihez. Korfu mellett tovább folytatódnak a tengeri csaták a törökök és a velencei és pápai hajókból összeállított flotta között, míg Lengyelországból folyamatosan érkeznek a hírek a lengyel–orosz határon zajló kisebb csatározásokról, illetve a török–tatár csapatok betöréseiről.

A novemberi számok már arról számolnak be, hogy a császári seregek miként vonulnak a téli szálláshelyeikre, melyeket a Temesközben, Erdélyben, Horvátországban, Szegeden és Pesten alakítottak ki (*Postamento e Ripartimento de' quartieri d'inverno per le truppe cesaree in Ungheria per l'anno 1717, in Aggunta al n. 21 del 28 novembre*). A 23. szám teljes terjedelmében közli XI. Kelemen pápa 1716. szeptember 23-án a Szent Péter Bazilikában elhangzott latin beszédét a törökök feletti győzelemről, illetve Savoyai Eugénhoz küldött levelének szövegét. A december 12-i (24.) szám hírt ad a győztes fővezér és kíséretének Bécsbe való bevonulásáról, majd a következő szám közli az időközben megkötött lengyel–orosz békeegyezmény szövegét.

A *Diario Ordinario d'Ungheria* Vatikáni Könyvtárban őrzött második kötete (*Tomo II*) az 1717. év első felének számait tartalmazza. Az 1717. évi első szám beszámol a karácsonyi és újévi bécsi szertartásokról és az azokon résztvevő előkelőségek nevééről, valamint a nagyvilág híreiről. Így a lap hírt ad a december 13-i londoni tűzvészről és egy dán hadihajó elsüllyedéséről, valamint arról, hogy az orosz cár amszterdami látogatásra készül.

Az 1717. évi (33.) szám közöl egy Pancsováról érkezett tudósítást a Belgrádban és környékén tartózkodó török sereg hadi előkészületeiről és arról, hogy Rabatta gróf Horvátország felől lovasaival betört a törökök által megszállt területre és felégetett két határ menti török palánkvárat, miközben a törökök Craiovánál kíséreltek meg betörni Erdélybe, de a császári csapatok visszaverték őket. A február 20-i szám beszámol arról, hogy Szegednél teljesen befagyott a Tisza, ezért megerősítették a part menti helyőrségeket, hogy a török ne tudjon átkelni a folyó jegén.

A tél végeztével a császári csapatok elkezdtek a felkészülést a tavaszi hadjáratra, melynek célja Belgrád bevétel volt. Javítják a Budáról délre vezető utakat, előkészítik a lősze-

reket és élelmiszert szállító hajókat, míg a budai lőporgyárat (*Lavoratorio di Fuochi*) áttelepítették Eszékre. Március elején a bajor választófejedelem 6000 fős sereggel elindult Magyarországra, hasonlóképp érkeznek a csapaterősítések Hollandiából és Itáliából is, mintha a török végső kiűzésére egy új Szent Szövetség (*Lega Santa*) alakult volna. A hónap végén a jégzajlás végeztével elkezdődik a csapatok és a felszerelések Délvidékre szállítása a Dunán.

Az április 17-i szám viszont arról számol be, hogy egy nagy török sereg indult el Belgrád felmentésére, miközben a tatár hordák betörték Moldvába és Máramaros felé tartanak: mindent felégetnek és elpusztítanak. Április 15-én Savoyai Eugén herceg elhagyta Bécsset és visszaindult Magyarországra, hogy átvegye a Belgrád ostromára készülő hadsereg irányítását.

Május 15-én a lap egy Bécsből származó hírt közöl, mely szerint a tatárok leváltották a korábbi török-barátságáról ismert kánt, és végigdúlták a Krím-félszigetet, így a török szultánnak a Belgrád felmentésére küldendő hadsereg több egységét a másik hadszíntérre kellett irányítani, valamint arról tájékoztat, hogy Bercsényi Miklós Erdély határánál áll és fel akarja lázítani az erdélyi magyarokat. A *Diario d'Ungheria* hírt ad Mária Terézia május 13-i világra jöttéről és az ünnepélyes keresztelőről.

A május 29-i (57.) szám szerint a török felmentő sereg még Drinápolyban (Adrinapoli, ma: Edirne) állomásozik, mert meg akarja várni az ázsiai csapatokat. Az erdélyi császári csapatok csatlakoztak a Merci lovassági tábornok által vezetett hadsereghez és Belgrád alá vonulnak. Május 21-én Savoyai Eugén is megérkezett Futakra. Nápolyból hajón egy olasz egység érkezett Horvátországba, hogy ők is részt vegyenek Belgrád ostromában.

Június 5.: a hírek szerint a *Gran Visir* 30 000 fős sereggel elindult Nikápolyból Orsova felé, hozzájuk Vidinnél egy 15 000 fős tatár sereg csatlakozott. A lap beszámol arról, hogy mivel a Debrecen–Nagyvárad közötti úton több rablótámadás történt, csapatokat küldenek az utánpótlási útvonalak biztosítására és a gonosztevők (*malandrini*) elfogására. Június 26-án a lap (64. száma) arról tudósít, hogy Esterházy Antal 17 ezer kuruc „lázdó” (*ribelli*) élén a lengyel határra ért, hogy onnét Moldván keresztül betörjön Erdélybe. Ezt a lengyelek által elfogott két spion vallotta meg, mielőtt karóba húzták volna őket. Emiatt a lengyelek járhatatlanná tették a Havasalföldre vezető utakat. A lap arról is beszámol, hogy a Temesváron a törökökkel együtt élő zsidók 15 szekérrel átköltöztek a hamarosan ostrom alá kerülő Belgrádba. A lap az utolsó három oldalon közli a török elleni császári hadsereg felépítését, a lovassági, dragonyos és gyalogos ezredeket és parancsnokait (*Caraffa, Naiberg, Pálffy junior, Montecuccoli, Mercé, Emanuele Savoia stb.*). Összesen 22 260 lovasról, 10 830 dragonyosról és 83 020 gyalogosról szól a hír, akikhez egy hat-ezer fős bajor lovas hadsereg csatlakozott, és még kétezer más nemzetiségű harcos érkezik hajókon. Azaz, a lap szerint a Belgrád ostromára készülő császáriak 127 330 fős hadsereggel rendelkeztek.

A Vatikáni Könyvtárban őrzött (XVIII. századi kötetű) III. kötet a 66. számmal kezdődik, mely 1717. július 3-án jelent meg Rómában, és a császári táborból Bécsbe küldött levelek alapján számol be Belgrád ostromának előkészületeiről. Megtudjuk, hogy a császári seregek bástyával megerősített hídfőállást építettek ki a Duna partján, felégettek a túlparton lévő mezőket és csűröket, hogy a felmentésre érkező török seregnek ne legyen lehetősége élelmet szerezni. Belgrádból a törökök kiűzték a városban lévő görög és zsidó lakosokat. A várban így csak 40 000 katona maradt, ezek között nagy számban

vannak magyarok is (*fra questi 40 mila uomini vi sia gran quantità di Ribelli ungheresi*), akik semmiképp sem fogják megadni magukat a biztos halálos ítélet tudatában – tudatja a beszámoló.

A július 8-i lapszám az Otrantóból származó hírek alapján számol be a Földközi-tengeren egymással szemben álló két hajóhad hadrendjéről, s hogy újabb spanyol hajók érkeztek a közös velencei–császári hajóhad megerősítésére, valamint arról, hogy Belgrád alatt a császáriak pontonhidat építettek a Dunán, közben elfogtak öt kuruc katonát (*coruzzi ungheresi*), akiket azonnal felakasztottak. A lap utolsó híre a császári pár nyaralásáról szól (*Continuano gli Augustissimi Regnanti a godere nel soggiorno della Favorita ottima salute*).

Július 17-én megérkeztek a császári táborba a rác csapatok (*reggimenti del nostro Capitano Rasciano*). A július 24-i (72.) szám szerint egy kétezres török sereg megtámadta és megpróbálta elfoglalni (sikertelenül) a császári csapatok által kiépített hídfőállást. Közben folytatódik a Víziváros ágyúzása.

A július 31-i (74.) szám beszámol a vár ágyúzásáról, a török felmentő sereg közeledéséről és arról, hogy a császár szarvasvadászatra ment (*L'Augustissimo nostro Monarca si divertì con la caccia cervi*). Ennél fontosabb hírt közöl a lap augusztus 7-i (76.) száma: a fogságba esett tatárok elárulták a törökök haditervét, hogy három irányból kívánják megindítani a támadást a császáriak ellen. (Ennek a fontos információnak megszerzését a magyar történetírás Pálffy János tábornok érdemének tulajdonítja.)

Mivel a *Diario Ordinario d'Ungheria* az egyik első „bulvár” lapnak számítható, így nem csodálkozhatunk azon, hogy a hadszíntéri híreket követően arról is beszámol, hogy a Kecskemét mellett a posta-úton rablók támadtak és öltek meg egy üvegest...

A szám végén egy hirdetés (*Avviso*) áll: „Megjelent Belgrád napokon belül kezdődő ostromának hadi térképe, melyben feltüntetik a várat körülvevő császári egységeket, a tüzérségi állásokat. A térkép a Cracas kiadó via del Corsón lévő boltjában kapható.”

Az augusztus 11-i (77.) szám tudatja, hogy július 30-án megérkezett Belgrád alá a felmentő török sereg, melynek a dezertőrök szerint nagyon kevés az élelmiszer-tartaléka, így azonnal támadásra készül. Augusztus 20-án 20 000 török lovas támadását verte vissza a császári tüzérség. Az állandó ágyúzás következtében a várban leégett az élelmiszerraktár. Szegednél egy 30 00-es török sereg kísérelte meg bevenni a császáriak megerősített állását – sikertelenül. A csatában a lap szerint 5 ezer török és 400 császári katona esett el. Augusztus 14-én a császári csapatok bevették Belgrád vízivárosi bástyáját és ágyúzással komoly rést ütöttek a belső vár falán.

A lap augusztus 20-i (80.) számának melléklete részletesen leírja az augusztus 15–16. közötti nagy ütközetet a török felmentő sereg és a császári csapatok között, amely a császáriak nagy győzelmével ért véget (*Succinta relazione della gran vittoria ottenuta alli 16 agosto del corrente anno dalle gloriose Armee Cesaree contro l'ottomane venute in soccorso di Belgrado*). A lap szerint a fővezér augusztus 14-én este utasította Pálffy generálist, hogy lovasaival törjön ki a császáriak megerősített állásából, és a horvát bán serege a hajnali ködben rátámadt a török táborra. Ebből reggelre általános nagy ütközet (*battaglia generale*) alakult ki, mely hét órán keresztül tartott, majd délben a törökök fejvesztve menekülni kezdtek (*cominciarono darsi ad una fuga generale*) 150 ágyút és 40 000 halottat hagyva a csatatéren. A császári csapatok vesztesége 2-3000 fő között volt. A csata során maga a fővezér, Eugenio Savoia is megsérült a karján egy muskétás golyó-

jától. A csata alatt is folytatódott Belgrád falainak ágyúzása, melynek során sikerült felrobbantani a lőporraktárt.

Az augusztus 25-i (81.) szám adja tudtul, hogy augusztus 21-én érkezett meg Bécsbe Belgrád kapitulációjának híre. A török felmentő sereg veresége után a várban tartózkodó élelmiszer és lőpor nélkül maradt törökök letették a fegyvert és megadták magukat Savoyai Eugén hercegnek, aki szabad elvonulást biztosított számukra, és kivonultak a város alatti Duna-szigetre. Az augusztus 28-i (82.) szám folytatja az ostromot megelőző augusztus 16-i ütközet részletes leírását, melyet Bécs 1683. évi ostroma utáni legnagyobb csataként minősít. A szám végén beszámolnak a veszteségekről (lovasság: 1044 halott, 1582 sebesült, gyalogság: 802 halott, 1700 sebesült; összesen 1846 tiszt vesztette életét és 3282 sebesült meg), és a zsákmányolt hadi felszerelésekről (131 bronzágyú, 37 db 200 librás mozsár ágyú, 2000 ágyúgolyó, 3000 bomba, 3000 kézigranát, 52 zászló).

Augusztus 28-án még egy lapszámot kiadtak 83-as sorszámmal, ebben 12 oldalon keresztül közlik az augusztus 18-án aláírt török kapituláció (*Punti di capitolazione*) feltételeit.⁹ A 84. szám adja hírül, hogy a törökök kivonultak Szabács várából is, és beszámol a belgrádi győzelem, a törökök végső (?) kiűzésének hírére rendezett augusztus végi bécsi ünnepegekről.

Ugyanakkor a szeptember 4-i (86.) szám azt adja hírül, hogy augusztus végén egy nagy török–tatár sereg tört be Radna felől Felső-Magyarországra Beszterce és Szatmár irányában haladva előre, mindenütt felégetve a falvakat, városokat, így Debrecen városát és a Károlyi család szatmári kastélyait is, lemészárolva a lakosságot. A lap azt is kiemeli, hogy a tatárok oldalán a betörésben részt vettek az Eszterházy Antal, Bercsényi Miklós és Forgács Simon által vezetett kuruc csapatok is. A tatár betörés elleni védelmet gróf Steinville erdélyi tábornagy (*maresciallo generale di campo*) vezeti. A szám 17 oldalon keresztül sorolja fel a Belgrád ostroma közben elesett és megsebesült tisztek nevét. A sebesültek között volt (a lapban tévesen gróf) Ebergényi László (*Ebergeni*) és gróf Montecuccoli lovassági tábornok (*generale della cavalleria*), valamint gróf Nádasdy (*Nadasti*) Lipót¹⁰ zászlós (*alfiere*) is. Két *Palfi* alezredes is szerepel a veszteségi listán: az egyik Pálffy János tábornagy hasonló nevű fia volt saját vérteszredéből, aki atyja szeme láttára halt hősi halált, a másik pedig Pálffy Károly az Althan-ezredből, aki Miklós nádor fia volt, és súlyosan megsebesült. A *Diario Ordinario d'Ungheria* szeptemberi számai (87–93.) részletesen beszámolnak az utolsó magyarországi tatárjárás szörnyűségeiről.

A Vatikáni Könyvtárban a római *Magyarországi Napló* számainak tartalmazó negyedik kötet (*Tomo IV*) október–novemberi számai a belgrádi győzelem után a Délvidéken kialakult helyzetről tájékoztatják a pápai udvar olvasóit. A császári csapatok elkezdték a déli védvonalak kiépítését. Október 2-án érkezett meg a hír Bécsbe, mely szerint a Belgrád alatti török sereg nagyvezíre megkapta a selyemzsinórt (megfojtották: *è stato strozzato*).

⁹ Erről a folyóiratszámról készült 13 képből álló diafilm megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban (Fedőlap + 12 oldal. A diafilm jelzete FM 3/10 997. Munkaszám: 14.216). A *Diario Ordinario d'Ungheria*, (1717) címleírás szerepel az ugyanott, a hírlapkatalógusban (*Diario Ordinario d'Ungheria, 1717*. Jelzet: H.32.435.), de ma csak erről az egy számról készült diafilm hozzáférhető. A lap 1717-es évfolyama az utolsó költözés során eltűnt. Az 1716–1718 között „Magyar naplóként” megjelent római újság nem szerepel a könyvtár Nemzetközi Periodika Adatbázisában.

¹⁰ Minden bizonnyal Nádasdy Lipót Flóriánról, az 1758-ban elhunyt főkancellárról van szó, akinek ifjú kori éveiről a szakirodalom igen keveset tud.

A császáriak bevették Palánkát és Srebrenicát, ezt követően elkezdték a boszniai téli szálláshelyek kiépítését.

Az október 6-i (95.) szám 24 oldalas melléklete (*Aggiunta al n. 95*) részletesen leírja az 1717. évi törökellenes hadműveleteket (*Succinto diario della gloriosa campagna dell'anno 1717 contro i turchi, cominciato dal mese di maggio*). Három nap múlva a 96. szám arról számol be, hogy a király nevében Pálffy Miklós nádor (aki testvére mellett részt vett Belgrád ostromában) október 15-re összehívta Pozsonyba az országgyűlést, hogy azon döntsenek a Temesközben felszabadult vármegyék újjászervezéséről, valamint beszámol az országgyűlési követek útjáról és a belgrádi sebesültek Pestre szállításáról.

Október közepétől kezdve a magyarországi hírek mellett ismét megjelennek a külföldi beszámolók. Lengyelországból jelentik, hogy egy 40 ezer fős tatár sereg tört be a Donnál Oroszországba. Ugyanakkor a svéd király 30 ezres sereggel indult el Norvégiából a dán határ felé, valamint feszültség alakult ki az ingriai svéd–orosz határon (*Inghermanlandia*) is. Az október 23-i szám közli a Danzingban kötött lengyel–orosz egyezmény szövegét.

Októberi hír az is, hogy XI. Kelemen Csáky Imre kalocsai érseket még júliusban bíborosi méltóságba emelte, és a szám közli a pápa ez alkalommal (júliusban) tartott latin beszédének szövegét. Október 30-án arról számol be a lap, hogy Belgrádban megkezdődtek a császáriak és a törökök közötti béketárgyalások.

November 16-án a lap egyik első római híre, hogy a Santa Maria della Vittoria templomban (ahol Bernini Szent Teréz-szobra található) megemlékeztek a (protestáns) „eretnekek” (*eretici*) elleni fehérhegyi győzelem közeli századik évfordulójáról, melyre Bécsből két most zsákmányolt török zászlót vittek ajándékba. A lap közli az emlékmisén elhangzott homília szövegét is, melyben a belgrádi és a fehérhegyi csata egyaránt a katolikus egyház győzelmeként szerepelt.

1717 végére a *Diario ordinario d'Ungheria* „magyarországi tudósítások” helyett egyre inkább „külföldi hírmondóvá” kezd válni, illetve egyre gyakrabban adnak hírt a bécsi udvar eseményeiről. Arról, hogy Alsó-Ausztriában elkezdődött az ausztriai tartományok gyűlése (közlik a császár diétán elmondott beszédének szövegét), valamint azt, hogy a szász választófejedelem elment a bécsi opera előadására. (107. sz.). A lap év végi utolsó száma részletesen beszámol a Szent Péter-bazilikában tartott karácsonyi szertartásokról. Ebben a számban először nem szerepel egyetlen magyarországi hír sem, ezzel szemben a lap melléklete részletes leírását adja az év során lezajlott földközi-tengeri ütközeteknek (*Succinto Diario di Levante dell'Anno 1717*).

A Vatikáni könyvtárban található ötödik kötet (*Tomo V*) az 1718. első félévi számokat tartalmazza, melyek már egész Európából közölnek híreket, Drezdából, Lipcséből, Hamburgból, Londonból, Párizsból, Barcelonából, Stockholmból, sőt még a perzsa fővárosból, Ispahanból (*Esfahan*) is.

A hírek között Magyarország csak a Belgrádban folyó béketárgyalások kapcsán szerepel. A január 8-i szám beszámol Lord Stanian frissen kinevezett törökországi nagykövet, a béketárgyalásokon résztvevő angol küldöttség vezetőjének budai látogatásáról és arról, hogy az erős jégzajlás miatt nem tudja folytatni az útját. A január 19-i (125.) szám bécsi tudósítása azt adja hírül, hogy Konstantinápolyba megérkezett Rákóczi fejedelem (*Principe Ragozzi*), és a török szultánnal arról folytat tárgyalásokat, hogy tovább keltené folytatni a magyarországi háborút (*detto Ragozzi andava sollevando i popoli...e non*

voleva che si soncludesse la tregua). A 145. szám konstantinápolyi híre szerint Rákóczi elindult volna Havasalföld felé.

A februári számok egyaránt beszámolnak a római karnevál eseményeiről és a Santa Sabina-templomban celebrált hamvazó szerdai ünnepélyes szertartásról. Ettől kezdve egyre több szám római tudósítással fog véget érni, részletesen beszámolva a húsvéti, majd a pünkösdi szertartásokról.

A VI. kötet első számának (155.) május 4-i híradása szerint megérkezett Belgrádba az angol és a holland tárgyaló küldöttség, melyekhez két hét múlva csatlakozott a velencei delegáció is. Ettől kezdve a számok többsége elsősorban a pozsareváci (*Possarowitz*) tárgyalások alakulásáról tájékoztatja a lap olasz olvasóit. Május 21-én arról ad hírt, hogy a törökök hajlanak a császárral kötendő békére, ezért Rákóczit visszahívták Konstantinápolyba, ahol őrizetbe vették (*si è fatto far priggione il Ragozzi con il trasportarlo in Costantinopoli*).

Egyre több hír érkezik arról, hogy a béketárgyalásokkal egyidejűleg a Bánátban és a Temesközben egyre jelentősebb csapatösszevonásokra kerül sor, mert a császári csapatok készülnek egy esetleges újabb háború kitörésére, hasonlóképp egy 80 000 fős török hadsereg gyűlt össze Szófiánál. Épp ezért az angol és holland delegátusok Bécsbe utaztak, hogy biztosítsák a császárt a törökök békekötési szándékának komolyságáról (162. szám, május 28.).

A 164. szám szerint a Földközi-tenger görög szigetvilágában pestisjárvány tört ki. Június 4-én Savoyai Eugén herceg hajón elindult Bécsből Belgrád felé, hogy részt vegyen a béketárgyalások lezárásában. Június 11-én a Belgrádnál állomásozó császári sereg ünnepélyesen fogadta a fővezért, és ebből az alkalomból megkereszteltek egy 13 éves török lányt. A lap június 18-i száma a 12–13. oldalon illusztrációként közli a pozsareváci tárgyalások helyszínének térképét, melyhez a központi tárgyaló sátor és az azt körülvevő sátortábor, az egyes delegációk szálláshelyeinek pontos leírását mellékeli (*Spiegazioni dei numeri della seguente pianta del Campo del Congresso per i trattati di pace*.) Ebben a lap-számban olvasható, hogy a császáriak kérték Rákóczi és Bercsényi és a Portánál tartózkodó összes magyar lázadó kiadatását (*consegna del Ragozzi e Berezney e di qualunque altro ribelle di Sua Maestà ricoverato e assistito dalla Porta*), de ezt a török fél elutasította.

A június 22-i (169.) szám lengyelországi hírei beszámolnak, hogy Leopoldban¹¹ egy kislány meggyilkolása miatt a lakosság egy része rátámadt az ott lakó zsidókra, felgyújtották házaikat, és a vérontást a lengyel katonáknak kellett megakadályozni. Ugyanakkor június 17-én Savoyai Eugén részvételével nagy úrnapi (*Corpus Domini*) körmenetet tartottak a pozsareváci császári táborban.

Egyre több hír érkezik a Földközi-tengerről is. A pápai flotta ismét kihajózott a görög szigetek felé, hogy megsegítse a velencei hajókat, és egy 20 hajóból álló angol egység is csatlakozott hozzájuk. Ezt követően a velencei hadiflotta felszabadította Korfut és visszafoglalta a stratégiai fontosságú Morea városát, melyet a törökök még 1716-ban foglaltak el.

A *Diario ordinario d'Ungheria* július 6-i (173.) száma tudatja, hogy közeli a meg egyezés a császáriak és a törökök között (*Si parla sotto mano, che la pace sia molto vicina*). A nagypolitika mellett a lap társasági híreket is közöl, július 9-én azt írja, hogy

¹¹ Lemberg, ma Lviv.

Schrattenbach gróf megszerezte a diplomáját a Collegio Romanóban, július 13-án pedig arról számol be, hogy báró Laglet visszatért Budán állomásozó csapatához a karlsbadi vízi kúrjáról.

Július 15-én jelenti a lap, hogy másnap aláírják a pozsareváci békemegállapodást. A 180. szám végén a lap beszámol arról, hogy Rákóczi ismeretlen helyre elutazott Drinápolyból (*Dalle Lettere di Turchia ultimamente venute si sa, che il Principe Ragozz si ritirò da Adrianopoli, per imbarcarsi, senza poter penetrare verso che parte*). A lap szerint minden bizonnyal ő is olyan véget fog érni, mint a rebellis Thököly Imre (*Teckeli*), aki a lap szerint egy kis török szigeten¹² mint borárus halt volna meg, ami méltó vég egy lázadó számára (*morì da tavernaro vendendo vino, degnissimo fine di un ribelle*).

A lap július 30-án kiadott (183.) száma tudatja, hogy július 29-én hajnali kettő óraker írták alá a császári, a velencei és a Török Birodalom delegációjának vezetői a békeegyezmény szövegét, melyet Drinápolyban, Bécsben és Velencében fognak ratifikálni. Másnap reggel Batthyány Károly gróf a pozsareváci béke szövegével Bécsbe utazott. A lap arról is tájékoztat, hogy július 26-án beiktatták Althan Mihály Frigyeset a váci püspöki székbe.

A 185. szám beszámol a július 3–26. közötti messinai szorosban lezajlott, a szicíliai spanyol hajók és a császári olasz flotta közötti tengeri ütközetről és Messina elfoglalásáról. Ezt a pozsareváci békekötés ünnepélyes aláírásáról készült 12 oldalas beszámoló követi, mely az augusztus 6-i számban is folytatódik.¹³ A békekötési tárgyalások befejeztével a török delegáció visszatért a Török Birodalom területére, Savoyai Eugén pedig, miután megtekintette az újjáépített temesvári erődöt, visszavonult Ráckeven épült kastélyába. Az augusztus 20-i szám beszámol a békekötés hírének bécsi fogadtatásáról, melynek tiszteletére 17-én a Stephansdomban *Te Deumot* celebráltak. Ugyanakkor a császár egy vadászat után fogadta a ráckevei „Fácán szigetről” Bécsbe érkezett Savoyai Eugént. A békekötést követően a Budán állomásozó császári csapatokat a Savoyai Eugén kormányzása alatt lévő Németalföldre irányították.

A Vatikáni Könyvtár hetedik kötete (*Tomo VII*) az 1718 szeptemberétől kiadott lapszámokat tartalmazza. Ekkor a római „Magyar Napló” az addig havi négyszer 24 oldalon megjelenő újságból heti háromszor 12 oldalon megjelenő „napilappá” vált, mely a külföldi hírek mellett elsősorban a római társasági élet híreiről tájékoztatta az olvasóit. A szeptember 3-i (198.) szám szerint kicserélték a pozsareváci béke ratifikált példányait, és beszámol a svéd és orosz flotta közötti tengeri ütközetről. Hasonlóképp szeptember 7-én a Dulcigno melletti tengeri csatáról, melynek során a velenceiek kiűzték a montenegrói tengerparti városból a törököket.

1718 szeptemberétől kezdve a lap szinte teljesen megszünteti a magyarországi hírek közre adását. Utolsó nagyobb híradás Erdődy Gábor egri püspök ünnepélyes beiktatásáról és a beiktatás alkalmával 60 fő részére rendezett díszebédéről számol be.

¹² A lap egy Smite nevű szigetet említ (*nell'isola di Smite*) a kisázsiai tengerparti Izmit helyett.

¹³ A lap nem közli a béke-megállapodás szövegét, ezt Vittorio Bianchi velencei történész jelentette meg egy évvel a békekötés után: *Istorica relazione della pace di Passerovitz*, Padova, 1719. Tekintettel, hogy a békeszerződés jelentős része Velence földközi-tengeri jelenlétére vonatkozik, ezért a köztársaság történészei később is feldolgozták a törökellenes háború történetét. 1724-ben jelent meg *Antonio Umicalia* munkája az 1716-1717-es hadjáratról: *Guerra tra Carlo VI. d'Austria... e Achmet III. Gran Signore de'turchi. Col trattato di tregua di Pasarovitz. Venezia, 1724.* Lásd még: *G. Ferrarius: De rebus gestis Eugenii principis Sabaudiae bello Pannonico, libri III. Romae, 1748.*

A szeptember 10-i (202.) szám közli a lengyel–orosz békekötés pontjait, valamint az angol–spanyol tengerhajózási megállapodás szövegét, és tudatja, hogy Norvégiában kitört a háború a dánok és svédek között.

Egy október 19-i belgrádi jelentés szerint a város lakossága elérte a negyvenezer főt.

A lap 1718. október 12-én jelent meg utoljára *Diario Ordinario d’Ungheria* – *Magyarországi napló* – címmel, ettől kezdve 130 éven át a lap neve *Diario ordinario* (*Rendszeresen megjelenő napló* ill. „*Rendes*” tudósítások) lesz. A spanyolországi, angliai, párizsi és a német városokból érkező tudósítások mellett ebben a számban is csak egy hír szerepel Magyarországról, mely tudatja, hogy Pestről ágyukat szállítottak az újjáépülő belgrádi erődbe. A szám végén a spanyolok Messinából való kiűzését eredményező csatában elesett császári tisztnek nevét közlik.

A 213. számtól kezdve már nem szerepel a lap címében Magyarország neve, de az októberi lapok még rövid (lényegtelen) magyarországi tudósításokkal kezdődnek (*Dall’Ungheria*), ám ezeket egyre több és részletesebb külföldi és olaszországi hír követi (*da Genova, da Venezia, da Livorno etc.*), és egyre kevesebb lesz a magyarországi tudósítás. A Vatikáni Könyvtárban a lap bekötött példányainak VIII. kötete gerincéről is lekerült a „magyarországi” (*d’Ungheria*) jelző.

Ezt követően a kiadvány *Diario Ordinario* néven vált kedvelt római „napilappá”. Róma francia megszállásának idején 1808–1815 között *Diario di Roma*, majd 1815–1848 között nagy (A/5) formátumú újságként *Diario* címmel jelent meg a lap, melyet mindenki a nyomda első tulajdonosairól csak „Cracas”-nak nevezett, akkor is, amikor már nem a Cracas család üzemeltette a nyomdát;¹⁴ és ezzel a névvel fogja Costantino Maes tudós könyvtáros és archeológus 1887-ben újraindítani és hat éven át kiadni a kor kedvelt római bulvár lapját, a *Cracast*.

A Cracas nyomda egyébként 1716-tól a *Diario Ordinario* mellett megjelentetett egy másik kiadványt is a pápai udvar hivatalos évkönyveként *Notizie per l’anno* címmel, melyben évente beszámolnak a következő egyházi év nagyobb római és olaszországi eseményeiről, a római templomok ünnepeiről, az élő és elhunyt bíborosokról, a római szerzetesrendekről, az egyes római parókiákhoz tartozó hívők számáról stb. Ez a kiadvány 1860-tól a Vatikán hivatalos évkönyveként *Annuario Pontificio* néven jelenik meg évente egy számban (több mint ezer oldalon) több mint másfélszáz éve, és a világ összes nagy könyvtárában és fontosabb egyházi intézményeiben megtalálható.

Törökök az Árkádiában. Magyarország felszabadításának olasz irodalmi visszhangja

A westfaliai békét, majd a spanyol örökösödési háborút követően a pápai hatalom európai politikai befolyása érezhetően meggyengült, és a pápai állam egyike lett az új európai kisállamoknak. Ilyen körülmények között a XI. Ince pápa által létrehozott Szent Szövetség a pápaság utolsó nagy politikai tettét jelentette az európai kereszténység védelmében. Épp ezért a pápai udvar és a katolikus egyház igen nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a darabokra szabdalt itáliai félszigeten és Európa katolikus államaiban ünnepek sorozatában emlékezzenek meg Bécs felszabadításáról, Esztergom és Buda visszafogla-

¹⁴ Caterina Cracas 1730–1771 között szerkesztette a lapot és vezette a nyomdát, de a kiadó új tulajdonosai halála után is megtartották a nyomda eredeti „Cracas” nevét.

lásáról és a törökök Magyar Királyság területéről történt kiűzéséről. Igaz, a császári csapatok szabadították meg akkor Európát a török veszélytől, de a felszabadító háborúkról írt olasz irodalmi művekben a dicsőség és a zászló a pápáé volt, és a császári hadvezérek között a magyarországi hadjáratokban részt vevő, sokszor hősi halált halt olasz tisztek (mint Michele d’Aste és Domenico Spinola) lettek a keresztes zászló hősei, és ezek között mindenek előtt a szintén „olaszként” ünnepelt Eugenio di Savoia herceg, aki 1717-ben a végső győzelmet aratta a török felett.

Buda visszafoglalásának, a törökök Magyarország területéről történt kiűzésének igen nagy visszhangja volt Itáliában. Ezt a magyar szakirodalom már alaposan feldolgozta,¹⁵ ugyanakkor a gazdag bibliográfiában kevés figyelem esik az irodalmi művekre, pedig mint Jászay Magda, a magyar–olasz történeti kapcsolatok legavatottabb kutatója is figyelmeztetett: a témáról a XVIII. század elején „vagy kétezernyi alkalmi költemény, ódák, szonett-gyűjtemények és dalok születtek”.¹⁶

Mivel ezek bemutatásával és a magyar kultúrára, a XVIII. századi magyar irodalomra gyakorolt hatásával magam már részletesebben foglalkoztam „*Az olasz negédes kertjében*” (*Olasz–magyar kulturális kapcsolatok és az olasz árkádikus költészet hatása a XVIII. századi magyar irodalomban*) című könyvemben,¹⁷ most csak arra szeretném felhívni a XVIII. századi török háborúk hazai kutatóinak figyelmét, hogy ebben az igen gazdag irodalmi anyagban nem egyszer érdekes (esetenként fontos) történeti adatokra is akadhatunk.

Közismert a római Michele d’Aste báró hősi halála Buda falainál, melyről emléktábla emlékeztet meg a Mátyás-templom falán, akinek az ostrom alatt írt naplóját Ernesto Piacentini ferences történész nemrégiben fedezte fel, és magyar nyelven is megjelentette,¹⁸ de azt már kevesebben tudják, hogy az ifjú római arisztokrata haláláról Krisztina királynő felkérésére a kor legnagyobb olasz költőjének tartott Alessandro Guidi írt egy hosszabb ódát *Láttam Mars és Quirinális mezejét... (Vider Marte e Quirino...)* címmel, mely a Krisztina királynő által 1690-ben alapított neves olasz költő-akadémia tagjainak verseit tartalmazó kiadványsorozat, a temesközi háborúval egy időben kiadott a *Rime degli Arcadi* 1716-ban, első kötetében szerepel.¹⁹

A *Rime degli Arcadi* 1716 és 1780 között megjelent 14 kötetének szinte mindegyikében (még az 1781-ben kiadott utolsó, XIV. kötetben is) található Buda visszafoglalásával, illetve és mindenekelőtt az 1716–1717. évi magyarországi törökellenes háborúval foglalkozó költemény, melyet nem ártana egy olaszul is tudó magyar történésznek átnézni.

A költői anyagot feldolgoztam, de számomra ezek a versek nem „történeti források” voltak, hanem olyan irodalmi alkotások, melyek megmagyarázzák, hogy a XVIII. század folyamán Itáliában megforduló, illetve hosszabb ideig ott élő magyar egyházi értelmiségiek, közöttük nem egy költő, mint Faludi Ferenc vagy Hannulik Krizosztom János miért érdeklődtek különösen az olasz (árkádikus) költészet iránt és miért írták latin és magyar

¹⁵ Vö.: Jászay 1983.; Jászay 1996. és az ott csatolt bibliográfiával.

¹⁶ Jászay 1983. 282. skk. o.

¹⁷ Sárközy Péter: Az olasz árkádikus kultúra jelentősége és magyarországi kisugárzása; A magyarországi törökellenes harcok olasz irodalmi visszhangja; A római „Magyarországi Tudósítások”; Török az Arkádiában. A „Rime degli Arcadi” ’magyar’ versei. In: Sárközy 1995. 153–214. o.

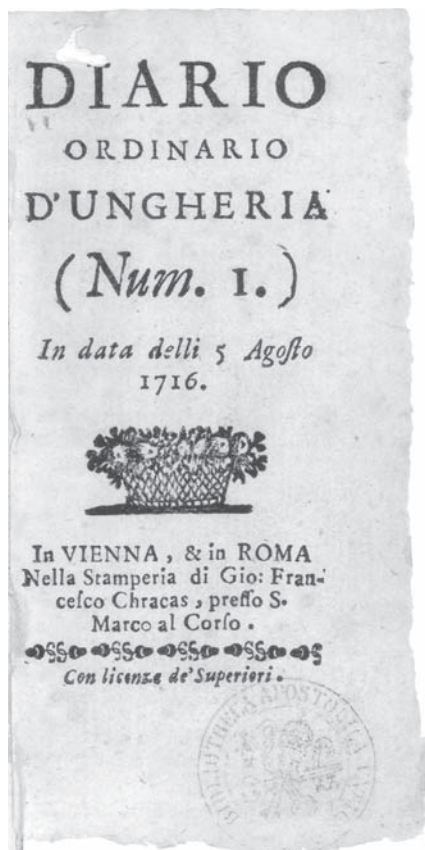
¹⁸ D’Aste naplója.

¹⁹ Sárközy 1995. 205. o.

nyelvű verseiket a korabeli olasz árkádikus költészet példáit követve, és akik költészetük elismeréseként felvételt nyertek az Árkádia Akadémia tagjainak sorába.

A *Rime degli Arcadi* 1716-ban kiadott III. kötete az akadémia „árkádiai ligetében”, a *Bosco Parrasió*ban tartott ünnepi ülésen elhangzott 150 (!) költeményből összeállított versfüzért (*Corona Arcadica*) is tartalmazza, melyet az Akadémia tagjai Eugenio di Savoia első nagy temesvári győzelmének hírére rendeztek Rómában.²⁰ A kötet Savolyai Eugén herceget üdvözlő dedikációját a neves költő, Giovanni Maria Crescimbeni, az Árkádia első elnöke (*custode*) írta: *All’altezza Serenissima del Principe Eugenio di Savoia...*

Talán ezek a versek sem születtek volna meg, ha a római Árkádia Akadémia költői nem olvasták volna 1716 késő nyarától kezdve a magyarországi törökellenes hadjárat eseményeiről készített beszámolókat a *Diario ordinario d’Ungheriában*. Jó lenne, ha a korszak mai történész kutatói is belenéznének ebbe a római „magyar naplóba”²¹, mely hetente háromszor beszámolt arról, „hogyan harcolt a magyar (horvát, német, olasz és szerb) katona” – háromszáz évvel ezelőtt.

²⁰ *Varie rime degli Arcadi*. In occasione delle presenti Vittorie riportate contra i Turchi dalle Armi Cesaree nel presente Anno MDCCXVI. Tomo III. pp. 341–395.

²¹ A *Diario Ordinario d’Ungheria* első három évfolyama a világhálón is elérhető: <http://scaffalidigitali.casatanense.it/identifier/RMR0014648> (A letöltés időpontja: 2016. május 2.)

BIBLIOGRÁFIA

- Bánkúti* 1991. *Bánkúti Imre*: Válogatás Pálffy János gróf Károlyi Sándor grófhoz írott leveleiből, 1715–1718. *Hadtörténelmi Közlemények*, 104. (1991) 1. sz. 122–150. o.
- Bánlaky* 1941. *Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme. Tizenkilencedik rész. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora. 1716–1790. Budapest, 1941.
- Bruzzo* 1921. *G. Bruzzo*: Luigi Ferdinando Marsili. Nuovi studi sulla sua vita e sulle sue opere inedite. Bologna, 1921.
- d’Aste Naplója *Michele d’Aste Naplója Budavár ostromáról*. Szerk. *P. Ernesto Piacentini*. Budapest, 2000.
- Gueze* 1986. *Raoul Gueze*: Materiale riguardante le guerre contro il turco in Ungheria negli Archivi di Stato italiani. *Rivista di Studi Ungheresi*, 1. (1986) 41–68. o.
- Herczeg* 1982. *Gy. Herczeg*: L’Autobiografia di L. F. Marsigli e l’Ungheria. In: Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo. Szerk. *Köpeczi Béla és Sárközy Péter*. Budapest, 1982. 65–48. o.
- Jászay* 1983. *Jászay Magda*: Párhuzamok és kereszteződések, Budapest, 1983.¹ és 2000.²
- Jászay* 1993. *Jászay Magda*: A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV–XVIII. századi Magyarországról, Budapest, 1996.
- Pantini*: Le radici ungheresi *Emilia Pantini*: Le radici ungheresi di un grande giornale romano (Egy nagy római napilap magyar gyökerei). In: A magyar művelődés és a kereszténység. Szerk. *Monok István és Sárközy Péter*. Budapest–Szeged, 1998. 281–283. o.
- Sárközy* 1995. *Sárközy Péter*: Egy régi Magyar Napló Rómában. *Új Magyarország*, 1995. április 24. 7. o.
- Sárközy* 2005. *Sárközy Péter*: Faludi Ferenc (1704–1779). Pozsony, 2005.
- Sárközy* 2015. *Sárközy Péter*: Andata e ritorno. Római jegyzetek 1990–1995. Budapest, 2015.
- Seres* 2012. *Seres István*: Források egy 1716. évi Rákóczi-párti szervezkedés történetéhez. In: Az újrakezdés esélye. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc befejezésének 300. évfordulója alkalmából. Szerk. *Czigány István, Kincses Katalin Mária*. Budapest, 2012. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára.) 189–217. o.

Péter Sárközy

REPORTS OF THE “HUNGARIAN DIARY” OF ROME ON PRINCE EUGENE OF SAVOY’S
CAMPAIGN IN THE TEMES REGION IN 1716–1717

Summary

The re-conquest of Buda and the expelling of the Turks from Hungary was much discussed in Italy. This phenomenon has already been dealt with thoroughly in the Hungarian literature of the topic, the many publications, however, devoted less attention to the literary works. Despite the fact that Magda Jászay, the most accomplished expert of historical Hungarian–Italian relations, drew the attention to the topic, too, saying that in the beginning of the 18th century about two thousand occasional poems, odes, sonnet-compilations and songs were born.

It is a well-known fact that the Italian lithoprint publications (*avvisi*) from the turn of the 17–18th century gave a detailed account of the events of the crusade initiated by Pope Innocent XI, of the re-conquest of Buda and of the expelling of the Turks from Hungary. The poems about Hungary’s liberation from the Ottoman rule, written by contemporary Italian poets are also known. Upon the

news of almost every successful river-crossing of Eugene of Savoy's army at the Danube, the rivers Tisza, Drava, and Sava laudatory poems were born all over Italy, and at the Arcadia Literary Academy in Rome so-called Arcadian poems were published, which devoted special attention to the Italians fighting bravely in the campaigns.

In order to widen the circle of sources, this paper presents the newspaper *Diario Ordinario d'Ungheria*, a publication hitherto unknown to historical research. The newspaper gave detailed accounts of the final expelling of the Turks from the Kingdom of Hungary in its first three years, and from 5 August 1716 until the Treaty of Požarevac, for two years, three times a week, presented detailed reports on the liberation of the Temes Region and Belgrade, and on the subsequent peace negotiations.

Péter Sárközy

DIE BERICHTE DES „UNGARISCHEN TAGEBUCHES“ IN ROM ÜBER DEN FELDZUG PRINZ
EUGENS VON SAVOYEN IM TEMESCH-GEBIET IN DEN JAHREN 1716–1717

Resümee

Die Rückeroberung von Buda (Ofen), die Vertreibung der Türken vom Gebiet Ungarns stieß in Italien auf ein sehr großes Echo. Dies wurde von der ungarischen Fachliteratur bereits äußerst gründlich aufgearbeitet, jedoch wurde in der reichhaltigen Bibliografie den literarischen Werken weniger Aufmerksamkeit geschenkt. Dabei hatte bereits Magda Jászay, die versierteste Forscherin der ungarisch-italienischen Beziehungen, darauf hingewiesen, dass zu Beginn des 18. Jahrhunderts über das Thema „etwa zweitausend Gelegenheitsgedichte, Oden, Sonettensammlungen und Lieder entstanden“.

Allgemein bekannt ist auch die Tatsache, dass sich die italienischen Veröffentlichungen mit Steindruck (*avvisi*) an der Wende des 17–18. Jahrhunderts im Detail mit den Ereignissen des von Papst Innozenz XI. angeregten Kreuzzuges, der Rückeroberung von Buda und der Vertreibung der Türken beschäftigten. Auch die Gedichte der italienischen Dichter der Zeit über die Befreiung Ungarns von der Türkenherrschaft sind bekannt. Auf die Nachricht beinahe jedes Übersetzens von Prinz Eugen von Savoyen über die Donau, Theiß, Drau oder Save entstanden in ganz Italien lobpreisende Dichtungen, und an der Accademia dell'Arcadia in Rom wurden sog. arkadische Gedichtkränze veröffentlicht, die den Italienern, die eine heldenhafte Rolle an den Feldzügen spielten, besonders große Aufmerksamkeit schenkten.

Um den Kreis der Quellen zu erweitern berichtet die vorliegende Mitteilung über die der historischen Forschung bislang unbekanntes Zeitung *Diario Ordinario d'Ungheria*, also *Ungarisches Tagebuch*, die in den ersten drei Jahrgängen detaillierte Berichte über die endgültige Vertreibung der Türken vom Gebiet des Königreichs Ungarn veröffentlichte. Das Blatt berichtete zwischen dem 5. August 1716 und dem Frieden von Passarowitz zwei Jahre hindurch, dreimal die Woche im Detail über die Befreiung des Temesch-Gebietes und Belgrads sowie die anschließenden Friedensverhandlungen.

Péter Sárközy

LES COMPTES-RENDUS DU « JOURNAL HONGROIS » DE ROME SUR LA CAMPAGNE DE TEMESKÖZ DE 1716–1717 DU PRINCE EUGÈNE DE SAVOIE

Résumé

La reprise de Buda et le départ des Turcs de Hongrie eurent un grand écho en Italie, ce qui a déjà fait l'objet de nombreuses publications hongroises. Néanmoins, cette bibliographie riche a consacré moins d'attention aux ouvrages littéraires. Pourtant, comme dit Magda Jászay, la chercheuse la plus compétente en matière de relations historiques hungaro-italiennes, ces sujets furent traités, au début du 18e siècle, par « quelque deux mille poèmes, odes, sonnets et chants ».

Nous savons également que les avvisi italiens à la fin du 17e et au début du 18e siècles ont traité de manière détaillée des événements de la croisade engagée par le pape Innocent XI, de la reprise de Buda et du départ des Turcs. Nous connaissons également les poésies d'auteurs italiens contemporains sur la libération de la Hongrie jusqu'alors occupée par les Turcs. Chaque fois qu'Eugène de Savoie a réussi à traverser le Danube, la Tisza, la Drave ou la Save, ses traversées furent louées par des poèmes partout en Italie. L'Académie littéraire des Arcades de Rome a publié des recueils de poésies dits arcadiens qui ont consacré une attention particulière aux Italiens qui se sont distingués dans les campagnes.

Afin d'élargir les sources, cette publication parle du *Diario Ordinario d'Ungheria (Journal hongrois)* jusqu'alors inconnu pour la recherche historique qui, dans ses trois premières années, a publié des comptes-rendus détaillés sur le départ définitif des Turcs du Royaume de Hongrie. Du 5 août 1716 au traité de Passarowitz, soit pendant deux ans, le journal a rendu compte, trois fois par semaine, de la libération de Temesköz et ensuite de celle de Belgrade, ainsi que des négociations de paix qui ont suivi cette dernière.

Петер Шаркози

РИМСКИЕ СООБЩЕНИЯ «ВЕНГЕРСКОГО ДНЕВНИКА» О ВОЕННОМ ПОХОДЕ САВОЙСКОГО ГЕРЦОГА ЕВГЕНИЯ В ТИМИШОАРЕ С 1716 ПО 1717 ГОДЫ

Резюме

Реокупация Буды, изгнание турецких войск с территории Венгрии нашли большой отклик в Италии. Венгерская специальная литература основательно проработала эту тему, в то время как в богатой библиографии мало внимания уделено литературным произведениям. Между тем как и наиболее компетентный исследователь исторических, венгерско-итальянских связей Магда Ясаи предупреждала о том, что в начале XVIII-ого века по этой теме «родились около двух тысяч стихотворений, оды, собрание сонет и песень».

Общезвестно и то, что на рубеже XVII–XVIII веков итальянские литографированные издания (*avvisi*), по инициативе римской папы Иннокентия XI, подробно занимались событиями крестовой войны, возвращения захваченной Буды и изгнанием турков. Известны и стихи посвященные освобождению Венгрии от турецких захватчиков написанные итальянскими поэтами-современниками того времени. По всей Италии сочинялись прославляющие стихи почти каждой успешной переправы Савойского герцога Евгения через реки Дунай, Тису, Дравы, Савы, в Римской Аркадии Литературной Академии были изданы так называемые «аркадические» венки стихов, которые особенно большое внимание уделяли героически сражавшимся в военных походах итальянцам.

Круг источников может быть расширен, настоящая публикация сообщает о неизвестном ранее для исторических исследований *Diario Ordinario d'Ungheria*, то есть именно о газете Венгерский Дневник, которая в течении первых трех лет публиковала подробные известия об окончательном изгнании турков с территории Венгерского Королевства.